

Rio Convention approach to environmental protection

Abstract

Natural resources have long been one of the most important pillars of human life. Therefore, respect for natural resources and the environment among human societies has been considered in all historical periods. And today, the rapid process of industrialization of societies, along with the tendency to globalization, has subjected the world to great changes in social, economic and political dimensions, as well as the destruction of natural resources and its pollution, destruction of forests, extinction of animal species. Wildlife, air pollution, water and noise pollution, desertification, increase in greenhouse gases are among them. Today, natural resources and their protection have become such a moral and social value that criminal protection is necessary. The question is, what is the purpose of the Rio Convention and what effect does it have on environmental crimes? The Rio Convention was adopted in 1992 to combat desertification, which includes criminal protection of natural resources. Has aroused and even introduced a new category of crimes, in this regard, environmental crimes can be mentioned as one of the new forms of delinquency. Paid.

رویکرد کنوانسیون ریو در حفاظت از حیات زیست محیطی

سید حامد شجاعی^۱

تاریخ دریافت: ۱۴۰۰/۰۶/۲۱

علی اکبر اسمعیلی^۲

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۰/۰۸/۰۱

حسین میری^۳

چکیده

منابع طبیعی از دیرباز از مهم‌ترین ارکان حیات بشری به شمار آمده است. از این رو، احترام به منابع طبیعی و محیط زیست در بین جوامع بشری در همه ادوار تاریخی مطمح نظر بوده است. و امروزه روند سریع صنعتی شدن جوامع و در کنار آن گرایش به جهانی شدن، دنیا را دستخوش تحولات عظیمی در ابعاد اجتماعی، اقتصادی سیاسی کرده است و نیز موجب تخریب منابع طبیعی و آلودگی آن گردیده است که تخریب و نابودی جنگل‌ها، انقراض نسل جانوران وحشی، آلودگی هوا، آبها و آلودگی صوتی، بیابان‌زایی، افزایش گازهای گلخانه‌ای از جمله آنها به شمار می‌رود. امروزه منابع طبیعی و حفاظت از آن به چنان ارزش اخلاقی و اجتماعی تبدیل شده است که حمایت کیفری از آن ضروری می‌نماید. سوال مسئله اینست که هدف از تشکیل کنوانسیون ریو چیست و چه تاثیری در جرائم زیست محیطی دارد؟ در کنوانسیون ریو باهدف مبارزه با بیابان‌زایی که در سال ۱۹۹۶ که در برگیرنده حمایت کیفری از منابع طبیعی می‌باشند به تصویب رسید. در واقع سیاست کیفری بین‌المللی برای رفع مشکلات زیست محیطی می‌باشد که تحولات اجتماعی و صنعتی در جوامع مختلف مباحث جدیدی را برانگیخته و حتی دسته جدیدی از جرائم را مطرح نموده است که در این راستا می‌توان از جرایم زیست محیطی به عنوان یکی از اشکال جدید بزهکاری یاد کرد. تحقیق حاضر با استفاده از منابع کتابخانه‌ای و اینترنتی به روش توصیفی و تحلیلی به بررسی این موضوع پرداخته است.

کلمات کلیدی: منابع طبیعی، مقررات زیست محیطی، اسناد بین‌المللی، کنوانسیون ریو

^۱ دانشجوی دکتری حقوق خصوصی، گروه حقوق، واحد گرگان، دانشگاه آزاد اسلامی، گرگان، ایران

Shojaee702@gmail.com

^۲ استادیار گروه حقوق، واحد گرگان، دانشگاه آزاد اسلامی، گرگان، ایران (نویسنده مسئول)

a.esmaeile@yahoo.com

^۳ استادیار گروه حقوق، واحد گنبد کاووس، دانشگاه آزاد اسلامی، گنبد کاووس، ایران

hoseinmiri@gmail.com

منابع طبیعی در تعریفی ساده شامل تمامی اجزاء و عناصر محیط اعم از زنده (گیاهان، جانداران، انسان) است که برهم تأثیر متقابل دارند. تخریب و یا کاهش کیفیت هریک از اجزا یا عناصر یاد شده موجب صدمه به سایر اجزا می شود و در نهایت انسان نیز تحت تأثیر قرار می گیرد. ادامه داشتن حیات و بقا جانوران مشروط به محیطی سالم می باشد. گیاهان و آب و خاک و غیره هم زمان با بهره برداری پایدار و متناسب از آنهاست و در واقع او حق برخورداری از منابع طبیعی پاک و سالم را دارد. ماده ۲۵ اعلامیه جهانی حقوق بشر در این راستا تأکید می کند که «هرکس به سطحی از زندگی که برای سلامتی و رفاه خود و خانواده اش مناسب باشد» حق دارد. همچنین دیوان اروپایی حقوق بشر در سطح منطقه ای بر ارتباط اجتناب ناپذیر برخی از حقوق بنیادین بشری نظیر حق بر حیات و حق بر منابع طبیعی تأکید کرده است.

ماده (۱) اعلامیه استکهلم نیز مقرر می دارد؛ «انسان از حقوق بنیادین برای داشتن آزادی و برابری و شرایط مناسب زندگی در محیطی که به او اجازه زندگی توأم با سعادت را بدهد برخوردار است». به موجب این اعلامیه انسان ها رسماً مسئولیت حفاظت و بهبود منابع طبیعی را برای نسلهای حاضر و آینده به عهده دارند. همچنین در بیانیه ریو ۱۹۹۲ آمده است: «انسان سزاوار داشتن حیات سالم، خلاق و سازنده و هماهنگ با طبیعت است». انسان ها نمی توانند طبیعت را تغییر دهند و منابع طبیعی را به طور مستقیم و غیر مستقیم مستهلک سازند، بنابراین بایستی به ضرورت حفظ و نگهداری لطافت و کیفیت طبیعت و حفاظت از منابع طبیعی توجه داشته باشند.

رعایت حقوق عناصر زیست محیطی و احترام به حق حیات همه موجودات نباید تنها در برهه ای خاص از زمان مدنظر قرار گیرد، بلکه انسان می بایست خود را پیوسته در طول تاریخ و در برابر آیندگان مسئول بداند و متوجه این امر مهم باشد که هر نوع افراط و یا تفریط در استفاده از منابع و هرگونه بی مهری نسبت به طبیعت اثرات سوئی در کل نظام طبیعت داشته و زندگی فرزندان او را تباہ می سازد به طوری که امروزه، مهم ترین علت مرگ و میر در جهان را بیماری های عفونی تشکیل می دهد که ساده ترین راه انتقال آنها از طریق منابع طبیعی آلوده است. گسترش روز افزون آلودگی ها که به انحای متفاوتی از زیست محیطی و تنزل کیفیت زندگی طبیعی انسان ها و از بین رفتن تعادل و تناسب منابع طبیعی دولتها را برای تصویب کمیسیون در جهت جلوگیری از تخریب زیست محیطی و آلودگی است. امروزه حقوق منابع طبیعی و قوانین و مقررات زیست محیطی یکی از مهم ترین ابزار و عوامل مدیریت منابع طبیعی و حفاظت از منابع آن محسوب میشود.^۱

تعریف حقوقی از آلودگی منابع طبیعی

نخستین تعریفی که از آلودگی منابع طبیعی در حقوق ایران مطرح شده است، تعریفی است که در قانون حفاظت و بهسازی منابع طبیعی مصوب ۱۳۵۳ (اصلاحی ۱۳۷۱) آمده است. در ماده ۹ این قانون، پس از بیان ممنوع بودن هرگونه آلودگی منابع طبیعی، به تعریف آلودگی مبادرت شده است.

آلودگی منابع طبیعی از نظر این قانون، عبارت است از:

«پخش یا آمیختن مواد خارجی به آب، هوا، خاک یا زمین به میزانی که کیفیت فیزیکی یا شیمیایی یا بیولوژیک آن را به طوری که زیان آور به حال انسان یا سایر موجودات زنده و یا گیاهان ویا آثار و ابنیه باشد تغییر دهد». آیین نامه

^۱ کیس، الکساندر، سند، پیتراچ؛ لانگ و نیفراید، ۱۳۹۲، حقوق و محیط زیست، ترجمه محمد حسن حبیبی، جلد سوم، چاپ دوم، انتشارات دانشگاه تهران، صص ۶ و ۷.

اجرائی بند (ج) ماده ۱۰۴ قانون برنامه سوم توسعه (مورخ ۲۷/۱۲/۱۳۷۹) نیز آلودگی را همان تعریف ماده ۹ قانون حفاظت و بهسازی دانسته است.^۲

در عرصه حقوق بین الملل نیز از آلودگی منابع طبیعی تعاریفی بیان شده است که در این جا به یکی از آنها اشاره می شود. در کنوانسیون بین المللی نجات دریایی ۱۹۸۹ لندن، تخریب و آلودگی منابع طبیعی این گونه تعریف شده است: «صدمه به منابع طبیعی عبارت است از: هر صدمه مادی اساسی به سلامتی انسان یا حیوان یا منابع دریایی و آبهای ساحلی یا آبهای درون سرزمینی یا مناطق مجاور آنها که در نتیجه آلودگی، لوث شدگی، آتش سوزی، انفجار یا حوادث مهم مشابه ایجاد می شود».

آلودگی در اسناد بین المللی

در سالهای اخیر دنیا شاهد توسعه و پذیرش چندین موافقت نامه در سطح منطقه ای و جهانی برای کنترل آلودگی بوده است، برای مثال موافقتنامه هایی برای کنترل تخلیه زباله در دریا (کنوانسیون ۱۹۷۲ لندن در خصوص دفع زباله، MARPOL ۱۹۷۳ الی ۱۹۷۸) (قانون الحاق دولت جمهوری اسلامی ایران به پروتکل ۱۹۷۸ مربوط به کنوانسیون بین المللی جلوگیری از آلودگی ناشی از کشتی ها ۱۹۷۳) (مارچ ۱۹۷۳/۷۸)، در تاریخ ۶/۱۰/۱۳۸۰ به تصویب مجلس شورای اسلامی رسیده است).

حفاظت منابع طبیعی دریایی مناطق ویژه (مثل کنوانسیون حفاظت دریایی مدیترانه در برابر آلودگی ۱۹۷۶)، کنترل آلودگی دوربرد برون مرزی هوا (کنوانسیون ۱۹۷۹ آلودگی فرامرزی دوربرد هوا و پروتکل آن) و حفاظت از لایه ازن (کنوانسیون وین برای حفاظت از لایه ازن ۱۹۸۵ و پروتکل مونترال ۱۹۸۷) و اصلاحیه های بعدی آنها می باشد.

برخی متون دیگر دربردارنده شرح جزئیاتی برای جلوگیری از آلودگی و کنترل جامع در سطح منطقه ای از جمله اتحادیه اروپایی (OECD) می باشند. منظور از جلوگیری آلودگی و کنترل جامع که به عنوان یک نظریه در شورای (OECD) در ۳۱ جولای ۱۹۹۱ اظهار شده است عبارت است از: جلوگیری یا به حداقل رساندن زیان وارده برکل منابع طبیعی با منظور داشتن برنامه جامع منابع طبیعی با احتساب اثرات مواد یا فعالیتها روی عناصر منابع طبیعی در حد اعتدال (هوا، آب، خاک) از نظر مبدا و هدف جغرافیایی کنترل و آلودگی به طور کامل و جامع روی هر ماده آلاینده متمرکز است. از این رو انگیزه تلاش حقوق منابع طبیعی، اعمال روشهایی در جهت حذف یا حداقل کاهش انتشار آلاینده ها است.^۳

این معاهدات تلاش برای کنترل و جلوگیری از آلودگی و تدارک خسارتهای زیست محیطی هستند اما به جرایم زیست محیطی نپرداخته اند. بیانیه ریو درباره توسعه و منابع طبیعی (۱۹۹۲) از کشورها خواسته است تا قوانین و مقررات تدارک خسارت قربانیان حوادث زیست محیطی را وضع کنند.

اساسنامه دادگاه بین المللی جنایی که سال ۱۹۹۸ در رم امضا شد و اکنون الزام آور است از نظر تخلفات زیست محیطی هیچ گونه صلاحیتی برای رسیدگی به جرایم زیست محیطی ندارد. ماده پنجم اساسنامه این دادگاه صلاحیت دادگاه را برای رسیدگی به دعاوی زیر پیش بینی کرده است:

الف - جنایت نسل کشی ب - جنایت علیه بشریت ج - جنایات جنگی د- جنایات تجاوز

^۲ میلر، جی. تی، ۱۳۷۷، زیستن در محیط زیست، ترجمه مجید مخدوم، چاپ پنجم، موسسه انتشارات و چاپ دانشگاه تهران، ص ۱۱.

^۳ گوندلینگ، لوتا، هویسمان، جی دلیو، هلپاپ، ای. ای. شلتون، دینا، ۱۳۸۱، حقوق محیط زیست، ترجمه محمد حسن حبیبی، جلد دوم، چاپ اول، موسسه انتشارات و چاپ دانشگاه تهران، ص ۲۵۰.

اما اگر جنایت منابع طبیعی رخ داد که از مصادیق نسل کشی، جنایات جنگی و علیه بشریت نباشد و تنها به منابع طبیعی مثلاً دریاها، آزاد لطمات سنگینی وارد سازد، دادگاه صلاحیت رسیدگی به آن را ندارد. امروزه دادگاه های هندوستان در دعاوی مربوط به آلودگی منابع طبیعی، آلوده کردن تدریجی و آرام آب، هوا، خاک و منابع طبیعی بشر را، سلب «حق حیات» تفسیر می کنند و به راحتی آن را در تضاد با اصل ۲۱ قانون اساسی می دانند و علیه آلوده ساز حکم صادر می کنند. این احکام شامل دستور توقف فعالیت آلوده ساز، جبران خسارت و گاهی لغو جواز کسب و فعالیت می شود.^۴

حفظ و حمایت از منابع طبیعی در پرتو اسناد بین المللی

تاریخ تدوین قوانین بین المللی حفاظت از منابع طبیعی از سال ۱۸۶۸ که در آن سعی بر ایجاد موافقت بین-المللی برای حفاظت از پرندگان مفید برای کشاورزی قرار گرفت برمیگردد. قانون بین المللی آلودگی دریاها نیز در دهه ۱۹۵۰ میلادی تدوین شد. در سال ۱۹۶۸ کنفرانس پاریس (حمایت از انسان و لایه بیوسفر) تشکیل گردید. پیدایش کنفرانس پاریس منجر به تاسیس سازمان منابع طبیعی و قانون حفاظت و بهسازی منابع طبیعی شد. یک سال بعد در سال ۱۹۶۹ مجمع عمومی UN (سازمان ملل) قطعنامه ای صادر کرد.^۵

برای تشکیل کنفرانس جهانی برای منابع طبیعی نخستین اقدام عملی به ابتکار سازمان ملل در سال ۱۹۷۲ و در استکهلم در مورد محیط انسان انجام شد. علیرغم اینکه در این کنفرانس تضادهای بلوکهای شرق و غرب موضوعات جنبی سیاسی متعددی را مطرح نمودند، متعاقب آن کنفرانس ریو در سال ۱۹۹۲ تشکیل شد که به عنوان یکی از کنفرانس های مهم در زمینه حفاظت از منابع طبیعی شناخته شده است. پروتکل کیوتو در سال ۱۹۹۷ از کشورهای پیشرفته خواست تا از میزان تولید گازهای گلخانه ای بکاهند. یکی از مشکلات اساسی فراروی چنین کنفرانس هایی رنگ و بوی سیاسی دادن به آن توسط ممالک قدرتمند سیاسی و نظامی و اقتصادی است که بیشترین آلاینده ها را تولید و مصرف می کنند، بیشترین تخریب های گذشته را به وجود آورده اند، امکان تخریب (مثل بمب های اتمی) را در اختیار دارند؛ به همین دلیل غالباً با مطرح شدن هر موضوعی که به نحوی با آن مرتبط شده موافق نبوده و آن را با عنوان «سیاسی نمودن موضوع منابع طبیعی» نفی می نمایند.^۶

جمهوری اسلامی ایران نیز در فرآیندهای بین المللی بخش منابع طبیعی و محیط زیست بویژه مدیریت پایدار منابع طبیعی فعال و پاسخگو می باشد. قوانین ملی با این مفهوم دقیقاً همخوانی داشته و این امر در قالب تعداد زیادی از مصوبات دو دهه گذشته همانند قانون حفاظت و حمایت از منابع طبیعی، برنامه راهبردی ملی محیط زیست و توسعه پایدار، برنامه اقدام ملی برای مقابله با بیابانزایی و کاهش اثرات خشکسالی، و اخیراً طرح تنفس جنگل های هیرکانی

^۴ مجموعه مقالات نخستین همایش حقوق منابع طبیعی ایران، ۱۳۸۸، ص ۲۴۴.

^۵ حبیبی، محمد حسن، ۱۳۹۳، تقریرات درس حقوق محیط زیست، گرایش حقوق عمومی، دانشگاه آزاد اسلامی واحد تهران مرکز، ص ۲.

^۶ مجموعه مقالات نخستین همایش حقوق منابع طبیعی ایران، ۱۳۸۳، ص ۲۲۸.

مورد حمایت و پشتیبانی قرار گرفته است. جمهوری اسلامی ایران عضو کلیه کنوانسیون‌های محیط‌زیستی بوده و در آژانس‌های تخصصی مرتبط با سازمان ملل به شرح ذیل عضویت دارد:

کنوانسیون تنوع زیستی: جمهوری اسلامی ایران در سال ۱۳۷۵ به عضویت کنوانسیون تنوع زیستی درآمد. اهداف این کنوانسیون عبارتند از حفظ تنوع زیستی، استفاده پایدار از گونه‌ها و سهمی شدن عادلانه و برابر در مزایای حاصل از کاربرد منابع ژنتیکی، از جمله از طریق دسترسی مناسب به منابع ژنتیکی و انتقال صحیح تکنولوژی‌های مربوط، با در نظر گرفتن کلیه حقوق مربوط به آن منابع و تکنولوژی‌ها و همچنین از طریق تأمین مالی لازم. ایران اولین گزارش ملی و برنامه عمل ملی تنوع زیستی خود را در سال ۱۳۸۷ با تأکید بر اصل ذیل تدوین نمود.

۱- ارتقاء مشارکت و آگاهی‌های عمومی

۲- تدوین سیستم‌های اطلاع‌رسانی تنوع زیستی

۳- بهره‌برداری پایدار از منابع تنوع زیستی

۴- حفاظت جامع از تنوع زیستی

دومین گزارش ملی و برنامه عمل ملی تنوع زیستی کشور با تأکید بر ۴ اصل فوق در سال ۱۳۹۵ تهیه و به دبیرخانه کنوانسیون تنوع زیستی ارائه گردیده است.

کنوانسیون تغییر اقلیم: ایران در سال ۱۳۷۵ به عضویت کنوانسیون تغییر اقلیم پیوست. ضمناً در سال ۱۳۹۵ سند راهبرد ملی تغییر اقلیم با رویکرد کاهش انتشار و سازگاری با تغییرات اقلیمی تهیه شده است. سازمان جنگل‌ها، مراتع و آبخیزداری کشور برنامه‌های گسترده‌ای را در چهارچوب سند راهبرد ملی تغییر اقلیم برای فعالیت‌های سازگاری با تغییرات از طریق افزایش پوشش گیاهی و جنگل‌کاری برای کنترل انتشار گازهای گلخانه‌ای در دست اجرا دارد.

کنوانسیون مقابله با بیابان‌زایی ملل متحد: ایران سومین کشوری است که این کنوانسیون را امضاء نموده و مراحل تصویب آن را رسماً در سال ۱۳۷۵ به اتمام رسانده است. علاوه بر آن جمهوری اسلامی ایران برنامه اقدام ملی مقابله با بیابان‌زایی و کاهش اثرات خشکسالی را از طریق یک فرایند مشارکتی با حضور گسترده کلیه ذینفعان در سطوح مختلف در سال ۱۳۸۳ تدوین نمود که از عمده محورهای آن، مشارکت جوامع محلی در کلیه سطوح برنامه‌ریزی و تصمیم‌گیری با تأکید بر رهیافت از پایین به بالا مندرج در کنوانسیون می‌باشد.

مجامع مرتبط با موضوع جنگل ملل متحد: کنفرانس توسعه و محیط زیست ملل متحد در سال ۱۳۷۱ در ریو برزیل یک برنامه کار چند ساله را جهت نیل به توسعه پایدار تهیه نمود که یک هیأت عالی رتبه از سوی جمهوری اسلامی ایران در این کنفرانس شرکت داشتند. کمیسیون توسعه پایدار ملل متحد در سومین نشست خود در سال ۱۳۷۴ پانل بین‌الدول جنگل با هدف ایجاد همگرایی حول محور موضوعی راه‌اندازی نمود که متعاقب مسئولیت آن به مجمع بین‌الدول جنگل و مجمع جهانی جنگل واگذار گردید و جمهوری اسلامی ایران از ابتدا در کلیه این فرایندها نقش فعال و برجسته‌ای داشته و اعتقاد دارد که فرایندهای یاد شده نقش مهمی جهت نیل به یک اجماع جهانی در خصوص موضوعات مرتبط با جنگل داشته است.

کنفرانس ریو ۱۹۹۲ درباره منابع طبیعی و توسعه

بزرگترین نشست علمی که تا کنون در خصوص سلامتی محیط زیست تشکیل شده است کنفرانس ریو است که بیش از ۱۵۰ کشور و ۴۵۰۰ نفر از نمایندگان دولتها و بالای ۱۰۰۰۰ هزار خبرنگار حضور داشته اند. گرچه در سازمانهای غیر دولتی به موازی با کنفرانس ریو نشست هایی ایجاد شده است. هدف از تشکیل کنوانسیون حفظ و پایداری در محیط زیست است، استفاده پایدار از تشکیل جزء جزء و شراکت عادلانه در برابر منافی است که با استفاده از منابع ژنتیکی بدست می آید.

بیست سال بعد در کنفرانس دوم سازمان ملل متحد درباره توسعه و محیط زیست، در استکهلم در ریودوژانیرو برزیل برگزار گردید که سرنوشت جدیدی را در مقابله با آلودگی های محیط زیستی ایجاد کرد.^۷ در شهر ریو دوژانیروی برزیل با شرکت بیش از ۳۰ هزار نفر از ۱۷۶ کشور با موضوعات مختلف و رسیدگی به قوانین زیست محیطی تشکیل گردید.

در حواشی این کنفرانس بحث در مورد معضل بزرگی که گریبانگیر محیط زیست شده است مورد بررسی و به حل مشکل پرداخته شده است و حفاظت از منابع طبیعی برای رسیدن به یک فرایند بزرگ اجتماعی و بین المللی در حوزه محیط زیست می داند. این کنوانسیون با حفظ از نهادهای موجود و تقویت آن و با گستردهای نهادهای ایجاد شده به ایجاد محیط زیستی سالم اختصاص داده شده است.

در کشور ایران نیز با ایجاد نهادهایی از جمله؛ «جبهه سبز»، «جمعیت زنان مبارزه با آلودگی منابع طبیعی» و «انجمن حفظ محیط کوهستان» نام برد. که در جهت تقویت و محافظت از محیط زیست کاربرده می شود.^۸

شمول اختیارات کنوانسیون ریو

کنوانسیون، مسئله حفاظت از تنوع زیستی را نگرانی مشترک بشریت می داند. این در واقع نسخه بدلی و کمرنگ از اصل منافع مشترک بشریت است. در واقع بند ۳ مقدمه، قوام و ثبات حقوقی لازم را ندارد. همچنین اینکه در مقدمه تاکید گردیده دولتها «حقوق مستقلی در مورد منابع زیستی خود» دارند: آنان مسوول حفاظت از تنوع زیستی سرزمینشان می باشند و بایستی به شکل پایدار از منابع زیستی شان بهره ببرند و بدون آنکه به وضوح اصل احتیاط و پیش بینی را به میان آورد، در بند ۹ مقدمه اعلام می کند که تردیدهای علمی نبایستی ارزیابی را کنار زده و دلیل به تعویق انداختن اقدامات لازم برای جلوگیری و یا کاهش چنین خطری باشد. در واقع کنوانسیون، اولین سند پس از اعلامیه استکهلم است که محتوی اصل ۲۱ اعلامیه را هم در مقدمه و هم در متن اصلی گنجانده است. در ماده ۳ کنوانسیون از حق حاکمیت دولتها بر منابع زیستی خود طبق منشور ملل متحد و اصول حقوق بین المللی سخن به میان آمده است. می توان گفت که ماده ۳، صرفاً تأکیدی دوباره بر اصل ۲۱ اعلامیه استکهلم است و تفسیر

^۷ فیروزی، مهدی، ۱۳۸۲، حق بر محیط زیست در اسناد بین المللی و اسلام، پایان نامه کارشناسی ارشد دانشگاه مفید قم، به راهنمایی دکتر

اردشیر امیر ارجمند، صص ۳۳۷ و ۳۳۸

^۸ مجموعه مقالات نخستین همایش منابع طبیعی ایران، ۱۳۸۳، صص ۲۶۴.

ها حکایت از این دارند که ماده ۳، در واقع حرکتی از قانون نرم مقدم به قانون سخت و موخر است. به هر حال ماده ۳، اولین تعهد صریحی است که در متن کنوانسیون گنجانیده شده است.

همچنین تاکید بر اینکه حفظ تنوع زیستی مستلزم سرمایه گذاری های عمده می باشد و تلاش برای رفع نیازهای کشورهای در حال توسعه جز با ایجاد منابع مالی جدید و اضافی و دسترسی مناسب به تکنولوژیهای مربوطه، امکان پذیر نیست، نشان دهنده توجه ویژه مقدمه بر شرایط خاص کشورهای در حال توسعه و کمتر توسعه یافته از جنبه تامین نیازهای مالی و پشتوانه های اقتصادی لازم جهت ارتقاء توان این کشورها، برای دستیابی به اهداف حفظ تنوع زیستی می باشد.

هدف از تصویب کنوانسیون

اهداف کنوانسیون طبق آنچه در ماده ۱ سند نهایی آمده است، مراقبت از محیط زیستی، استفاده مداوم از اجزای آن و مشارکت منصفانه و مساوی در مورد منافی است که ازبکار بردن منابع ژنتیکی بدست می آید. برای مثال: دسترسی مناسب به منابع بیولوژیکی، انتقال مناسب فناوری های مربوطه. (با توجه به تمام حقوق ناظر بر آن منابع و فناوری ها و نیز از طریق سرمایه گذاری مناسب).

حفاظت و استفاده پایدار

ماده ۵ کنوانسیون، همکاری و مشارکت در موارد و موضوعات فرامرزی را هدف گرفته است: «اعضاء در مناطق خارج از حوزه قانونی خود و در دیگر مواردی که منافع متقابل دارند برای حفاظت و استفاده پایدار از تنوع زیستی همکاری خواهند نمود. شرایط اقتصادی و مالی و منافع متقابل نامتعادل در اینجا، نقش کلیدی را بازی می کند. وقتی اعضاء منافع برابری در مورد گونه های خاص ندارند، فرآیند همکاری یا چالش هایی مواجه می گردد در صورتی که برای همکاری مشترک نوعی درک استراتژیک متقابل مورد نیاز است.

همچنین اعضاء بایستی اقدام به تهیه برنامه ها و طرح هایی جهت حفاظت و استفاده پایدار از تنوع زیستی نموده و یا خود را با طرحهای موجود، تطبیق دهند. همچنین در مواقع ممکن و مناسب، فرآیند حفاظت و استفاده پایدار از تنوع زیستی را در سیاستهای فرعی بخشی و میان بخشی مربوطه بگنجانند (ماده ۶). دولت ها بایستی آن دسته از اجزاء تنوع زیستی را که از نظر حفاظت و استفاده پایدار اهمیت دارند، آن دسته ای که نیازمند معیارهای حفاظتی فوری می باشند و اجزایی که بیشترین پتانسیل را جهت استفاده پایدار دارند، مورد توجه خاص قرار دهند. این توجه بایستی همراه با فعالیت های مربوط به تشخیص و نظارت باشد و در راستای مواد (۱۰-۸). در ماده (۳) در رابطه با مدیریت منابع بیولوژیک برای حفاظت و استفاده پایدار بیان می دارد که اعضای کنوانسیون بایستی تنظیم و مدیریت منابع بیولوژیک پر اهمیت را با هدف حفظ تنوع زیستی خواه درون و یا بیرون مناطق حفاظت شده، بر عهده گیرند. با این چشم انداز که هم مصرف آنها تضمین شود و هم استفاده ناپایدار صورت نپذیرد، مشابه این مورد در ماده (۵) ۱۰ است که کنوانسیون در جست و جوی به حداقل رساندن اثرات سوء ناشی از استفاده منابع بیولوژیک بر تنوع زیستی است و از اعضاء می خواهد برای جلوگیری و یا به حداقل رساندن اثرات زیانبار بر تنوع زیستی تدابیری اتخاذ نمایند.

در همین راستا، پیوست ۱ کنوانسیون فهرست شاخصی از مجموعه اکوسیستم ها و یا زیستگاه هایی را که نیازمند تشخیص و نظارت هستند ارائه می دهد. از جمله مناطقی که دارای تنوع بالا و تعداد زیاد گونه های بومی و یا در معرض انقراض می باشند و یا بیابان های که مورد نیاز گونه های مهاجری هستند که از اهمیت اجتماعی، اقتصادی و یا فرهنگی و علمی برخوردار می باشند و الگوی منحصر به فرد یا به همراه فرآیند تکاملی و یا دیگر فرآیندهای زیستی هستند.

گونه ها و جمعیت هایی که باید مشخص شده و تحت نظارت قرار گیرند: ۱- گونه های در معرض انقراض که از خانواده وحشی گونه های اهلی باشند. ۲- گونه هایی که دارای ارزش و اهمیت پزشکی، کشاورزی یا ارزش های اقتصادی اجتماعی، علمی، فرهنگی و دیگر فواید اقتصادی باشند. ۳- گونه هایی که جهت تحقیق در مورد روشهای حفاظت و استفاده پایدار از تنوع زیستی مورد استفاده قرار می گیرند.

پیوست ۱ ملزم می داند که ژنوم ها و ژنهای تعریف شده ای که دارای اهمیت اجتماعی، علمی و اقتصادی هستند، مشخص شده و تحت نظارت قرار گیرند.

مطابق ماده ۱۰ کنوانسیون برای آن که اجزای تنوع زیستی به شیوه ای پایدار مورد استفاده قرار گیرند، هریک از اعضا تا آنجا که امکان دارد و به نحوی شایسته باید در سیاستگزاریهای داخلی خود، حفاظت و استفاده پایدار از تنوع زیستی را مد نظر قرار داده و برای جلوگیری از تاثیرات زیانبار احتمالی بر پیکر تنوع زیستی، و یا به حداقل رساندن آن، اقدامات لازم را انجام دهند.

در مواردی که خطر قریب الوقوع بوده و یا آسیب جدی احتمال می رود، ارائه ابلاغیه لازم بوده و در این وضعیت اسناد توجیهی و پاسخها بایستی فوراً تحویل گردند. طبق ماده (۲) ۱۴ جلسه اعضاء قوانینی در مورد تعهدات و جبران خسارت وارد بر تنوع زیستی را بررسی خواهد کرد که شامل ترمیم و پرداخت غرامت می باشد. از جمله این اقدامات، می تواند تشویق و ترغیب آن دسته از روشهای مرسوم بهره برداری از منابع زیستی باشد که مطابق با آداب و رسوم سنتی مردم هر منطقه بوده و با شرایط حفاظت و استفاده پایدار هم خوانی بیشتر دارد.

بعد از کنفرانس ریو ۱۹۹۲

می توان این دوره را دوره واقع نگری، جامع نگری و اصلاحات و آشکار شدن اختلافات کشورهای مختلف جهان در زمینه منابع طبیعی نامید. طی این دوره قواعد و مقررات زیست محیطی بین المللی در چارچوب مفهوم توسعه پایدار، تکامل یافته و در موارد لزوم اصلاح می گردیدند تا با واقعیات جهانی هماهنگی داشته و در عمل قابل اجرا گردند و در مواردی نیز قواعد و مقررات جدیدی شکل می گیرند.

در این دوره، دستور کار ۲۱ به عنوان یک برنامه اقدام بین المللی مورد استقبال تعداد زیادی از کشورها قرار می گیرد و مواردی از آن وارد قوانین داخلی کشورها می شود.

دو کنفرانس مهم در این دوره تشکیل می شود که اول کنفرانس نشست سران زمین +۵ و دومین کنفرانس ژوهانسبورگ می باشد. پس از گذشت ۵ سال از برگزاری کنفرانس ریو، بر پایه تصمیم متخذه در همان کنفرانس، با شرکت سران و نمایندگان ۱۸۵ کشور جهان و با هدف بررسی و تجزیه و تحلیل دستاوردهای کنفرانس ریو، ارزیابی نحوه اجرا، موافقت نامه های مصوب آن و تصمیم گیری درباره اقدامات ضروری جهت پیشگیری از تخریب بیشتر

منابع طبیعی و دستیابی به توسعه پایدار و در قالب نوزدهمین نشست ویژه مجمع عمومی سازمان ملل از ۲۳ تا ۲۷ ژوئن ۱۹۹۷ در مقر سازمان ملل در نیویورک برگزار شد.

این نشست در پی اختلافات موجود بین کشورهای در حال توسعه و کشورهای صنعتی در زمینه تامین منابع مالی و انتقالی فن آوری لازم به کشورهای در حال توسعه و اختلاف بر سر مذاکره مجدد در مورد دستور کار ۲۱ از یک سو و اختلافات بین امریکا و اتحادیه اروپایی بر سر تعیین یک جدول زمانی برای کاهش تولید گازهای گلخانه ای از سوی دیگر، بدون دستیابی به نتیجه و با صدور بیانیه ای تحت عنوان برنامه ای برای اجرای فراتر دستور کار ۲۱ به کار خود پایان داد.

در سال ۲۰۰۲ چهارمین بیانیه و متن غیرالزام آور حقوقی آن در ژوهانسبورگ آفریقای جنوبی به تصویب رسید. اعلامیه ژوهانسبورگ یا توسعه پایدار چیزی نبود جز تکرار اصول بیانیه ریو و به لحاظ عدم ارائه راه کارهای حقوقی برای حفظ منابع طبیعی جهانی یک بیانیه موفقیت آمیز تلقی نمی شود. این اجلاس که بزرگترین اجلاس در مورد توسعه پایدار تا کنون بوده است، از تاریخ ۲۶ آگوست تا ۴ سپتامبر ۲۰۰۲ (۴ تا ۱۳ شهریور ۱۳۸۱) با هدف بررسی و ارزیابی اجرای دستور کار ۲۱ که در اجلاس ۱۹۹۲ ریو به تصویب رسیده بود، برگزار شد. در این اجلاس راه های مبارزه با فقر، تخریب منابع طبیعی، مقابله با رشد بی رویه جمعیت و.. مورد بررسی قرار گرفت و در پایان نیز سندی جهت اجرایی کردن تصمیمات متخذه به تصویب رسید.

این موارد همگی در حکم قانون جمهوری اسلامی ایران بوده که موجب گسترش قلمرو اختیارات قضات در کلیه عرصه های زیست محیطی می باشد.

نتیجه گیری

بررسی قوانین داخلی کشورها و اسناد و مقررات منطقه ای و بین المللی نشان می دهد که در حال حاضر منابع طبیعی به یکی از ارزشهای برتر جوامع انسانی تبدیل شده است و عنایت ویژه سازمان های بین المللی و منطقه ای نظیر برنامه منابع طبیعی ملل متحد، سازمان بهداشت جهانی، سازمان همکاری و توسعه اقتصادی اروپا، جامعه اقتصادی ملل متحد، شورای اروپا و.. به این مقوله و صدور قطعنامه و توصیه های متعدد پیرامون آن، نشان دهنده توجه ویژه جهانی به مساله منابع طبیعی است.

کنفرانس ریو از جمله بزرگترین نشست های عالی بین المللی است که تاکنون برگزار شده است. حدود ۱۵۰ کشور و در یک مرحله از این کنفرانس حدود ۱۳۵ رئیس کشور حضور داشتند. حدود ۴۵۰۰ نفر از نمایندگان دولتها، بیش از ۱۰۰۰۰ خبرنگار، فیلمبردار، و نمایندگان ۱۵۰۰ نهادهای غیردولتی در راستای وظایف کنفرانس ریو اجلاسها و نشستهای متفاوتی را برگزار کردند. اما با این حال کنفرانس ریو از بزرگترین دستاورد در حقوق زیست محیطی می باشد. هدف از کنوانسیون طبق آنچه در ماده ۱ سند نهایی آمده است، حفاظت از تنوع زیستی، استفاده پایدار از اجزای آن و مشارکت منصفانه و برابر در مورد منافی است که از کاربرد منابع ژنتیکی بدست می آید

بیانیه ریو در قبال رشد و توسعه زیست محیطی برای تعیین وظایف دولتها و ایجاد بستری محافظ برای محیط زیست است. این اصل به نگرش جدید بعد از توسعه می اندیشد و به وظایف زنان و ساکنان بومی و نقش حقوق شهروندان می پردازد. برای نمونه، در اصل هفتم وظایف کشورهای توسعه یافته و توسعه نیافته را مورد تطبیق قرار می دهد. و یا در اصل ۱۰ به آموزش در توسعه محیط زیست و بهترین روش برای مشکلات زیست محیطی را به

صورت درست اطلاع رسانی می کند. و یا می توان از اصل ۱۵ یاد کرد که به روشهای پیشگیرانه و اقدامات کارساز و مفید می پردازد.

بسیاری از کشورهای در حال توسعه در صدد تحقق اهداف گسترده تری بودند. اهدافی چون نظارت بر انتقال فناوری و اختصاص بودجه برای ایجاد بانکهای ژن و حفاظت از منابع طبیعی، کسب سهمی از منافع اقتصادی حاصل از تنوع گونه های گیاهی - جانوری و به خصوص فناوریهای پیشرفته در این زمینه و وضع حقوق قانونی در زمینه منابع ژنتیک موجود در قلمرو کشورها و فرآورده های حاصل از این منابع. بحث درباره این مسایل به بن بست رسید و از این رو در سال ۱۹۹۵ تصمیم بر آن شد که پروتکلی در زمینه امنیت زیست شناختی و به خصوص نقل و انتقال ارگانسیم هایی که از طریق مهندسی ژنتیک تولید شده اند ایجاد گردد. البته موفقیت یا شکست این پروتکل تاثیری بر جلوگیری از نابودی گونه های مختلف جانوری - گیاهی و منابع طبیعی نخواهد داشت.

کنوانسیون ریو سندی با عنوان "آینده ای که ما می خواهیم" حاصل نشست ها، مذاکرات و هم اندیشی های ذینفعان مختلف سیاسی، دولتی، غیر دولتی، خصوصی و جوامع مدنی طی گردهمایی مذکور است که ضمن تأکید بر دستور کار ۲۱، می کوشد نوع جدیدی از تعاملات را در خصوص چالش های نوظهور اقتصادی، اجتماعی و زیست محیطی در رأس برنامه های دستیابی به جهانی پایدار بیان نماید. در کشور ایران نیز با الحاق به این کنوانسیون و با هدف: ۱- ریشه کنی فقر، ۲- تامین آموزش ابتدائی در سطح جهانی، ۳- برابری جنسیتی و توانمند سازی زنان، ۴- کاهش مرگ و میر اطفال، ۵- بهبود وضعیت مادران، ۶- مبارزه با ایدز؛ مالاریا و سایر بیماریها، ۷- تضمین پایداری محیط زیست، ۸- مشارکت جهانی برای توسعه و پیشرفت مورد تایید قرار گرفته است. با توجه به این که مسائل زیست محیطی که اغلب فراملی بوده به نظر می رسد باید قواعد جبران خسارت زیست محیطی در حقوق ایران را با نگاهی فراتر از مسئولیت مدنی سنتی و باتوجه به این مقررات بسنجیم و از این طریق وجود یا عدم وجود قواعد خاص در این حوزه بررسی شود و نظام حاکم باید ترکیبی از قواعد حقوق خصوصی و عمومی باشد. شناسایی قواعد حاکم بر مسئولیت مدنی زیست محیطی می تواند نقش به سزایی در جهت تحقق هرچه بهتر جبران خسارت در این حوزه را داشته باشد.

منابع

- اطلس گیتا شناسی استان های ایران، ۱۳۸۷، چاپ سوم، تهران، سازمان گیتا شناسی
- انتظاری، علیرضا، ۱۳۹۰، مسئولیت مدنی ناشی از خسارات زیست محیطی
- آریان پور کاشانی، عباس و منوچهر، ۱۳۶۶، فرهنگ انگلیسی به فارسی، جلد اول، چاپ دهم، تهران، انتشارات امیر کبیر
- بنان، غلامعلی؛ ۱۳۵۱، محیط انسان و جلوگیری از آلودگی آن، جلد اول، چاپ اول، تهران، انجمن های منابع طبیعی و محیط انسانی
- تقی زاده انصاری، مصطفی، ۱۳۸۷، حقوق محیط زیست در ایران، چاپ دوم، انتشارات سمتحیبی، محمد حسن، ۱۳۹۳، تقریرات درس حقوق محیط زیست، گرایش حقوق عمومی، دانشگاه آزاد اسلامی واحد تهران مرکز
- دبیری، مینو؛ ۱۳۷۵، آلودگی محیط زیست، چاپ اول، تهران، نشر اتحاد

- رام سلطانی، کامبیز؛ ۱۳۷۱، مجموعه مباحث و روشهای شهرسازی - محیط زیست، جلد ششم، چاپ اول، تهران، مرکز مطالعات و تحقیقات شهرسازی و معماری ایران
- فریدمن، بیل، ۱۳۸۰، بوم شناسی محیط زیست، ترجمه علیرضا کوچکی و محمد حسینی، چاپ اول انتشارات دانشگاه فردوسی مشهد
- قاسمی، ناصر؛ ۱۳۸۴، حقوق کیفری محیط زیست، تهران، انتشارات جمال الحق
- کرم، عبدالواحد، ۱۴۰۷ ه ق، معجم المصطلحات القانونیه عربی، فرانسوی، انگلیسی (عربی، فرنیسی، انکلیزی) الطبعه الاولی، جلد پنجم، ۱۹۸۷ م، بیروت، مکتبه النهضه العربیه
- کریمی، محمود؛ مصفا، نسرین، ۱۳۷۱، هدفهای کنفرانس سازمان ملل متحد در مورد محیط زیست و توسعه و تدوین استراتژی ها و تنظیم معاهدات، مجله سیاست خارجی، شماره ۲ و ۳ دوره ششم
- کیس، الکساندر، سند، پیتراچ؛ لانگ و نیفراید، ۱۳۹۲، حقوق و محیط زیست، ترجمه محمد حسن حبیبی، جلد سوم، چاپ دوم، انتشارات دانشگاه تهران
- گوندلینگ، لوتا، هویسمان، جی دلیو، هلیپا، ای. ای. شلتون، دینا، ۱۳۸۱، حقوق محیط زیست ترجمه محمد حسن حبیبی، جلد دوم، چاپ اول، موسسه انتشارات و چاپ دانشگاه تهران
- لواسانی، احمد، ۱۳۷۲، کنفرانس بین المللی محیط زیست در ریو، چاپ اول، تهران، موسسه چاپ و انتشارات وزارت امور خارجه
- مجموعه مقالات نخستین همایش حقوق منابع طبیعی ایران، ۱۳۸۸
- مشهدی، علی، ۱۳۸۹، ترمینولوژی حقوق محیط زیست، چاپ اول، تهران، انتشارات خرسندی
- معین، محمد، ۱۳۹۰، فرهنگ فارسی، جلد اول، چاپ سوم، تهران، انتشارات بهزاد
- ممتاز، جمشید، ۱۳۷۷، حمایت از محیط زیست مطابق کنوانسیون های ژنو و لاهه با اشاره به جنگ دوم خلیج فارس در حقوق بشر در پرتو تحولات بین المللی، ترجمه و تحقیق حسین شریفی طراز کوهی، تهران، نشر دادگستر
- مه پویان، مریم، ۱۳۹۰-۱۳۹۱، مطالعه تطبیقی قوانین شکار و صید ایران، هند و کنیا، پایان نامه کارشناسی ارشد دانشگاه آزاد اسلامی واحد علوم تحقیقات به راهنمایی دکتر فرهاد دبیری
- میلر، جی. تی، ۱۳۷۷، زیستن در محیط زیست، ترجمه مجید مخدوم، چاپ پنجم، موسسه انتشارات و چاپ دانشگاه تهران
- وارد، باربارا؛ دیو، رنه، ۱۳۵۲، تنها یک زمین، حفاظت سیاره ای کوچک از آلودگی، ترجمه محمود بهزاد و محمدحیدری، تهران، شرکت سهامی کتابهای جیبی